

הרשות למחקר ולהערכה והמרכז לקידום ההוראה

תפיסות של צוותים פדגוגיים כלפי סוגיות אקטואליות בחינוך

יושבת ראש המושב: פרופ' לילך לב־ארי, מכללת אורנים

הרצאה ראשונה

בין הכללה לחינוך לרב־תרבותיות: תפיסות מורות ומנהלות בתי־ספר וגנים כלפי שילוב של ילדי מבקשי מקלט מאפריקה

פרופ' לילך לב ארי, ד"ר לורה סיגד

מכללת אורנים

תנועת החינוך לרב־תרבותיות אמורה לאפשר לילדים ולנוער ללמוד במוסדות חינוך, ללא תלות ברקע תרבותי וחברתי־כלכלי. מדובר בתהליך של הכללה חינוכית רציף, המלווה בהיכרות בין־תרבותית, תוך דיאלוג ומתן לגיטימציה לתרבויות משנה. במחקר הנוכחי התמקדנו בילדים שמוצאם אריתריאי. ילדים אלה ומשפחותיהם הם קבוצת מבקשי המקלט הגדולה בישראל, ומעל למחציתם חיים בשכונות בדרום תל אביב.

באמצעות ראיונות חצי־מובנים שנערכו עם עשרה נבדקים – מורות, מנהלות ומנהל, בחנו את שתי השאלות האלה: (א) מהם האתגרים המרכזיים בשילוב ילדים של מבקשי מקלט אלה בהקשר לשוני הבין־תרבותי? (ב) כיצד אנשי החינוך תופסים את תפקידם, בהקשר של גישת החינוך לרב־תרבותיות?

כל משתתפי המחקר ילידי ישראל, בעלי תארים אקדמיים (בעיקר בחינוך ובעבודה סוציאלית), ורובם מתגוררים בעיר תל־אביב. הם העידו כי המפגש הבין־תרבותי במסגרות החינוך התל־אביביות מתבצע במוסדות סגרגטיביים שבהם רוב הלומדים הם יוצאי אריתריאה: גנים ובתי־ספר יסודיים הממוקמים בדרום תל־אביב. אחד האתגרים המרכזיים הוא בגישור שפתי בין הילדים להורים, כאשר הילדים יודעים רק עברית, ואילו הוריהם דוברי תיגרינית ורמה בסיסית של עברית.

הקדשת זמן להכנת שיעורים, תקשורת מילולית ומעורבות הורים בנעשה בגנים ובבתי הספר אינן חלק מהנורמות ומהערכים השגורים בתרבות האריתריאית. בדרך כלל ההורים עובדים במהלך היום והערב, וחלק ניכר מהילדים נמצאים בגני ילדים ובבתי ספר המוחזקים על ידי העירייה ועל ידי ארגונים אזרחיים. ואולם ביתר שעות היום חלק מהילדים לומדים במוסדות של הקהילה המבוססים על שיעורי דת, שבהם תחזוקה חינוכית מועטה המלווה אף באירועי אלימות ("מחסני הילדים").

בעוד שרוב המרואיינים מודעים לכך שגישת החינוך במוסדות החינוך אינה רב־תרבותית, כמה מהם מנסים לכבד היבטים מן התרבות האריתריאית כדי שתשמש כגשר בין הילדים וההורים: שפה, תרגום של מסמכים

רשמיים, ציון מנהגים וחגים מסורתיים. עם זאת, עיקר החינוך מתמקד בהקניה של ערכים חינוכיים המבוססים על כבוד הילד ומוגנותו, על פי התרבות הישראלית שהם מייצגים.

בשל המצב ההיסטורי שבו מצויים ההורים וילדיהם, קשה לקיים חינוך לרבותרבותיות להלכה ולמעשה. אולם בשנים האחרונות ניתן לאתר ניצני דיאלוג בין-תרבותי הדדי בין המורות והמנהלים לבין ההורים, שחלקם "פתוחים" יותר לאימוץ התרבות השלטת לשם הכללה טובה יותר של ילדיהם.

מילות מפתח: מבקשי מקלט מאריתריאה; חינוך לרבותרבותיות; הכללה חינוכית; מפגשים בין-תרבותיים; תפיסת תפקיד

הרצאה שנייה

תפקידן של מחנכות ותרומתן לרווחה נפשית ולתפקוד תלמידים בחטיבת הביניים: נקודת מבטם של מחנכות ותלמידים בחברה הערבית ובחברה היהודית

ד"ר שירלי שויער וד"ר נורית קפלן תורן

מכללת אוניברסיטה

מחאג'נה סאמי

מכללת בית ברל

במרוצת השנים התפתח תפקיד המחנכת בישראל לצד המורים המקצועיים ואנשי חינוך נוספים. על פי משרד החינוך (1994), למחנכת הכיתה בישראל תפקיד חינוכי-ערכי ומנהלי-ארגוני מרכזי בבית הספר. מטרת המחקר היא להמשיג את תפקיד המחנכת דרך ארבעה ממדים: יחסי המחנכת עם הילד; יחסיה עם התלמידים ככיתה; יחסיה עם צוות בית הספר; יחסיה עם ההורים. במחקר נבחנו תרומת המחנכת לתלמידים בחטיבת הביניים בשני משאבים תוך-אישיים: הערכה עצמית ותחושת שייכות. ההשערות המרכזיות: (א) ימצאו קשרים בין ארבעת ממדי תפקוד המחנכת לבין משתנים תוך-אישיים של התלמידים; (ב) בהיבט התרבותי, ימצאו הבדלים במוצעים של ממדי תפקוד המחנכת בין החברה היהודית לחברה הערבית, אולם לא ימצאו הבדלים בקשרים בין ממדי תפקוד המחנכת למשאבים התוך-אישיים של התלמידים.

במחקר השתתפו 1,770 תלמידות ותלמידים מחטיבות ביניים (1,090 יהודים, 680 ערבים) ו-59 מחנכות (27 יהודיות ו-32 ערביות). התלמידים והמחנכות ענו על שאלון ארבעת ממדי תפקוד המחנכת והתלמידים דיווחו גם על הערכה עצמית ועל תחושת שייכות.

ממצאי המחקר מאששים את החלוקה לארבעת ממדי תפקידה של המחנכת. עדות לכך נמצאה בניתוח גורמים מאשש לשאלון המחנכות, ובמהימנות הגבוהה של ארבעת הממדים על פי דיווח התלמידים. נמצאו קשרים חיוביים בין תפיסת התלמידים (יהודים וערבים כאחד) כלפי תפקודי המחנכת לבין תחושת השייכות והדימוי העצמי של התלמידים.

בבדיקת הקשר בין דיווחי התלמידים לדיווחי המחנכת בחברה היהודית נמצא כי (א) ככל שמחנכת דיווחה על תפקוד טוב יותר בהיבט הארגוני כך התלמידים מרוצים יותר מכל ממדי התפקוד של המחנכת; (ב) ככל שהמחנכת דיווחה על חשיבות נמוכה ליחסים עם ההורים, שביעות הרצון של התלמידים מתפקודה הייתה גבוהה יותר.

הציונים הגבוהים בכל הממדים שהעניקו המחנכות והתלמידים הערבים לתפקוד המחנכת – בהשוואה ליהודים – מעידים על הבדלים תרבותיים בתפיסת התפקיד. ההסברים לכך טמונים בקולקטיביסטיות של החברה הערבית, במבנה שאינו מאפשר לערער על סמכות המבוגר ובנאמנות לקבוצה.

לאור ממצאי המחקר התומכים בחשיבות תפקיד המחנכת בכל הממדים, יש לפעול בשני מישורים: **בהכשרת מורים** יש לקיים קורסים ייחודיים הקשורים בהבנת רוחב היריעה של תפקיד המחנכת

(Homeroom) ובכלים ליישומו. **בליווי מחנכות בבתי הספר**, יש להוסיף למערך הקליטה והליווי של מחנכות חדשות הכרה בחשיבות היכרותן עם הגורמים הרלוונטיים בארגון כדי לסייע להן.

מילות מפתח: דימוי עצמי; הקשרים תרבותיים; חטיבת ביניים; מחנכת כיתה; מתבגרים; תחושת שייכות

הרצאה שלישית

"חיים בדריכות לצבע אדום": חוויית ההתמודדות של יועצים חינוכיים המתגוררים ועובדים ביישובי עוטף עזה

גב' אדוה סויסה ופרופ' ענבר לבקוביץ

מכללת אורנים

האוכלוסייה המתגוררת ביישובי עוטף עזה חשופה למציאות ביטחונית מורכבת ולאירועים שעשוי להיות להם אופי טראומטי, ובאלה – פיגועי טרור ואירועים ביטחוניים. מצב זה מחייב התערבות של צוותי בריאות הנפש, ובכללם יועצים חינוכיים, לתמיכה באוכלוסייה הנפגעת. כאשר מערך הסיוע שותף לחוויה הקשה בשל מגוריו ועבודתו באזור מוכה אסון, הוא נכלל בהגדרה של מציאות טראומטית משותפת. התמודדות זו משלבת חשיפה של המסייע לגורם האיום של המטופל, והיא עלולה להגביר את תחושות האיום והחרדה, ולפגוע ברווחתם הנפשית של אנשי בריאות הנפש ובתפקודם המקצועי.

מטרת המחקר הנוכחי הייתה לבחון את החוויה האישית והמקצועית של 16 יועצים חינוכיים המתגוררים ביישובי עוטף עזה ועובדים בהם. המחקר התבסס על מתודה איכותנית פנומנולוגית. לצורך המחקר נערכו ראיונות חצי-מובנים. הראיונות הוקלטו, תומללו ונותחו ניתוח תוכן. המחקר נערך לפני מלחמת "חרבות הברזל".

מניתוח הנתונים עלו שלוש תמות מרכזיות: (1) "חיה בדריכות לצבע אדום": עולמם האישי של יועצים חינוכיים המתגוררים ביישובי עוטף עזה. תמה זו עוסקת בחוסר איזון בין חוויית מגורים קהילתית באזור שקט, רחב וירוק לבין מתיחות ביטחונית מאיימת המשבשת את שגרת החיים תוך פגיעה ברווחה הנפשית והשפעה שלילית על ניהול התא המשפחתי; (2) "החירום כל הזמן ברקע": עולמם המקצועי של יועצים העובדים ומתגוררים ביישובי עוטף עזה. יועצים אלה התמודדו עם חשיפה כפולה לאירועים שאופיים טראומטי, כאשר הן שמעו את החוויות מפי המתיעצים עימם, והם חשו כי הם חוו אירועים דומים שהציפו אותם רגשית; (3) "העבודה הבלתי-פוסקת מגיעה איתי הביתה": טשטוש גבולות בין עולמם המקצועי לבין עולמם האישי של היועצים החינוכיים. תמה זו עוסקת בעבודתם תחת איום ביטחוני מתמשך ודרכי ההתמודדות שלהם עם ניהול הבית ועם המשפחה, ובמקביל – ניהול מצב החירום כיועצים. הם נדרשו להעניק סיוע ומענה רגשי לתלמידים ולאנשי צוות בזמן שהם וילדיהם חוו אירוע ביטחוני שהשפיע עליהם רגשית ופיזיולוגית.

התמודדותם ייחודית משום שהם חווים מציאות טראומטית משותפת המפגישה אותם עם המצב הביטחוני בתפקידם הייעוצי כמעניקי סיוע, ובחיהם האישיים כתושבי המקום. מפגש כפול זה יוצר אתגרים, הצפה רגשית וקשיים רבים במישורים המקצועי והאישי. נמצא גם כי בעקבות אופי תפקידם באזור עוטף עזה הם זקוקים למענה רגשי ותמיכה שיסייע להם להתמודד עם המציאות המורכבת, ויאפשר להם לתפקד במיטביות לאורך זמן. חוויית ההתמודדות המקצועית והאישית דורשת התבוננות ייחודית מצד מערכת החינוך. מומלץ לבנות תוכנית התערבות ייעודית לאנשי חינוך אלו ותמיכה ממושכת לאורך זמן, בפרט לאחר מלחמת "חרבות הברזל".

מילות מפתח: יועצים חינוכיים; ביישובי עוטף עזה; מציאות טראומטית משותפת; איום ביטחוני מתמשך